

© Editura EIKON

București, Calea Giulești 333, sector 6
cod poștal 060269, România

Difuzare / distribuție carte: tel/fax: 021 348 14 74
mobil: 0733 131 145, 0728 084 802
e-mail: difuzare@edituraeikon.ro

Redacția: tel: 021 348 14 74
mobil: 0728 084 802, 0733 131 145
e-mail: contact@edituraeikon.ro
web: www.edituraeikon.ro

Editura Eikon este acreditată de Consiliul Național al
Cercetării Științifice din Învățământul Superior (CNCSIS)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

HLIHOR, CONSTANTIN

**TVR - Actor și martor la prăbușirea comunismului și nașterea
democrației** / Constantin Hlihor, Nicolae Melinescu. - București :
Eikon, 2021

Conține bibliografie

ISBN 978-606-49-0609-0

I. Melinescu, Nicolae

070

DTP: Valerian Susan

Editor: Valentin Ajder

Constantin Hlihor
Nicolae Melinescu

TVR
ACTOR ȘI MARTOR LA
PRĂBUȘIREA COMUNISMULUI ȘI
LA NAȘTEREA DEMOCRAȚIEI

E I K O N

București, 2021

CUPRINS

Introducere	7
CAPITOLUL 1	
Schimbarea de paradigmă în confruntarea Est-Vest în ultimele decenii ale Războiului Rece și televiziunea	15
I.1. Media în bătălia pentru hegemonie ideologică și supremație geopolitică	18
I.2. Televiziunea și producția de televiziune, „arme” în confruntarea dintre democrațiile socialiste și democrațiile occidentale	53
I.3. Televiziunea Română în ultimii ani ai Războiului Rece: între instrument al propagandei de partid și agent al destructurării încrederii populației în regimul de dictatură	106
CAPITOLUL 2	
TvR în decembrie 1989. De la instrument de propagandă și informare la instituție media democratică.	155
II.1. Se prăbușesc regimurile socialiste în Europa de Est, dar TvR continuă să transmită marile realizări ale epocii Ceașescu.	170

II.2. București 21 decembrie 1989 – o schimbare de direcție a Radioteleviziunii Române.....	227
II.3. Televiziunea „teatru” al luptei pentru putere, mediu și instrument al războiului informațional și mediatic.....	250
CAPITOLUL 3	
Televiziunea Română în tranziția spre modernitatea occidentală. Între partizanat politic și neutralitate axiologică în sfera publică. .	297
III.1. Televiziunea Română: tranziția către statutul de serviciu public.....	315
III.2. Televiziunea Română a funcționat, în primele luni de după prăbușirea regimului de dictatură, într-o societate a baricadelor construite în lupta pentru putere.	356
III.3. TvR și edificarea spațiului public în societatea românească postdecembristă.....	398
Bibliografie selectivă	431

Introducere

Sfârșitul Războiului Rece și dispariția regimurilor comuniste au caracterizat cele mai profunde schimbări în societatea secolului al XX-lea pentru cel puțin o generație. Aceasta a fost martora încheierii unui conflict global, desfășurat între două blocuri politico-militare capabile să se distrugă reciproc, dar și civilizația în ansamblul ei. Totuși, victoria a fost obținută fără să se utilizeze impresionantul arsenal militar convențional și nuclear. Acest fapt a stârnit un uriaș interes din partea analiștilor de politică internațională și a istoricilor, din partea sociologilor, a geopoliticienilor și nu în ultimul rând a specialiștilor media. Cele mai multe din aceste cercetări și analize s-au concentrat asupra întrebărilor legate de cauzele și factorii care au determinat sfârșitul Războiului Rece și prăbușirea regimurilor comuniste, dar și de cele privind consecințele pe care aceste evenimente le-au generat în societatea contemporană la nivel regional și global.

A rezultat o istoriografie atât de impresionantă încât ar putea deveni banală întrebarea „ce s-ar mai putea cerceta și analiza”? Fenomene atipice și rare din istoria universală au un potențial de cercetare și analiză uriaș! De la revoluția franceză din 1789 au trecut ceva mai mult de două secole și mai bine de o sută de ani de la revoluția bolșevică, dar interesul cercetătorilor și al analiștilor nu a scăzut. Războiul Rece a fost un fenomen cu totul atipic în istoria războaielor

evita partizanatul politic și doctrinar care se regăsește în discursul public și cel academic. După trei decenii de la evenimente oamenii au nevoie să afle nu numai cine și de ce fapte poate fi acuzat/exonerat, ci și de răspunsuri la întrebarea „de ce s-au petrecut aceste evenimente și fapte istorice”? Acest lucru nu se poate realiza doar printr-o riguroasă descriere a acestora. Este nevoie de grila de lectură potrivită care poate și trebuie să fie construită de fiecare cercetător și analist în parte prin apel la teorii și paradigme de analiză consacrate științific. Simpla prezentare a unui fragment din realitatea trecutului recent, al Televiziunii în evenimentele din decembrie 1989 în baza clasicului principiu „documentele ne arată pur și simplu că așa au stat lucrurile” nu mai este productivă pentru înțelegerea unor fenomene și procese atât de complexe cum au fost revoluțiile anticomuniste în mediile comunicaționale. Societatea are nevoie de o serie de răspunsuri analitice, sprijinite de dovezi și verificabile prin întrebări contra-factuale. Avem credința că această lucrare poate să ofere o bună bază de plecare spre noi direcții de cercetare pentru a înțelege rolul jucat de media, în general, și de televiziune, în special, în situații de criză profundă în spațiul social și politic al societății contemporane.

Prof. univ. dr.
Constantin Hlihor

CAPITOLUL I

SCHIMBAREA DE PARADIGMĂ ÎN CONFRUNTAREA EST-VEST ÎN ULTIMELE DECENII ALE RĂZBOIULUI RECE ȘI TELEVIZIUNEA

Începuturile confruntării Est-Vest s-au manifestat în logica războiului clasic cu unele mici schimbări produse de modernizarea arsenalelor militare ca urmare a inovațiilor în domeniul tehnologiei și al construirii mijloacelor de comunicații și al logisticii de război. Conflictele primei jumătăți ale secolului al XX-lea au scos în evidență faptul că în astfel de războaie a contat cantitatea mai mult decât calitatea, mobilizarea întregii societăți și a economiei prin intermediul statului. Cerințele războiului au dus, de asemenea, la extinderea statului în furnizarea de educație și îngrijire a sănătății pentru ca acesta să se asigure că populația este aptă să reziste unui război¹. Armele nucleare deținute de cele două superputeri, Statele Unite ale Americii și Uniunea Sovietică apărute pe scena internațională după cel de-al Doilea Război Mondial, au produs o schimbare profundă în organizarea și strategiile de purtare

¹ A se vedea și Constantin Hlihor, Andi Băncilă, „«Vechiul» sau un nou tip de război în confruntările viitoare din politica internațională? O perspectivă istorică și geopolitică”, în *Gândirea Militară Românească*, Serie nouă, Anul XXXI, no.2/2020, pp. 216-231.

a războiului și au făcut ca o confruntare de tip clasic să devină, practic, imposibilă. „Războiul Rece a însemnat în mod evident o perioadă de amenințare resimțită, dar, spre deosebire de precedentul său, a fost o amenințare care nu s-a materializat, până la urmă. Mai mult, el a cunoscut un final categoric, și anume prăbușirea Uniunii Sovietice. Sfârșitul Războiului Rece a constituit un experiment natural relevant pentru eliminarea coordonată a unui pericol resimțit. Este util un asemenea experiment, pentru că el stimulează efectul încheierii războaielor reci în Lilliput (zone limitate, războaie locale, n.n.), care torturează societățile celor din miliardul săracilor. Ce s-a întâmplat odată cu încheierea Războiului Rece? S-a reflectat în vreun fel sfârșitul lui în nivelul global al cheltuielilor militare? Categoric, da! La încheierea lui, aceste cheltuieli au marcat o reducere impresionantă de 35 la sută”².

Aceste mutații de ordin strategic au dus la rândul lor la o estompare a liniei care separa pacea de război, deoarece guvernele celor două superputeri au folosit o serie de alte mijloace și instrumente pentru a-și atinge obiectivele politice și pentru ca să evite o confruntare directă³. Este principala caracteristică a unei întregi perioade ce s-a întins pe aproape o jumătate de secol și pe care specialiștii în geostrategie, geopolitică și istoricii deopotrivă au denumit-o metaforic *Război Rece*. „Violența a crescut constant de-a lungul întregului Război Rece, și a devenit de șase ori mai gravă între anii '50 și '90 – și această tendință a atins apogeul cu foarte puțin timp înainte de prăbușirea Uniunii

² Paul Collier, *Wars, Guns and Votes. Democracy in Dangerous Places*, The Bodley Head, London, 2009, p. 106.

³ Chris Hables Gray, *Postmodern war: the new politics of conflict*, Routledge, London, 1997, pp. 128–149.

Sovietice în 1991, după care creșterea arsenalelor în interiorul statelor sau în interiorul alianțelor sau asocierilor de state s-a redus cu aproape o jumătate, în deceniul imediat următor Războiului Rece”⁴.

În acest conflict, discursul politic prin care se urmărea descurajarea adversarului a luat locul armelor convenționale. Războaiele de tip clasic, denumite „locale” de către sovietici sau „prin procură”/”proxy wars” de către analiști militari occidentali, s-au petrecut la periferia spațiului geopolitic al Statelor Unite și al Uniunii Sovietice, iar pe teatrele unde se confruntau direct cele două superputeri a apărut un alt tip de violență, cognitivă și culturală, care poate fi văzută ca o formă de război⁵. Astfel că în anii '70 – '80 gândirea militară și strategia războiului au cunoscut și ele o schimbare de paradigmă. Modernizarea tehnologică a arsenalului militar, apariția unor idei și noi concepții în teoria și practica instruirii militare, au condus la ceea ce specialiștii au definit ca fiind o nouă revoluție în domeniul militar⁶. Competiția dintre cei doi hegemoni mondiali purta amprenta clasică doar în discursul leadershipului politic și militar al celor două superputeri, pentru că, în esență, bătălia se dădea pe alte teatre de operațiuni decât cele clasice. „Indiferent de ce cred conducătorii despre rolul factorilor materiali, ei încearcă să afle cât mai mult cu putință despre modul

⁴ Steven Pinker, *A Brief History of Violence*, Monterey California, March 2007, www.ted.com/talks/view/id/163.

⁵ Warren Chin, *Technology, war and the state: past, present and future*, în *International Affairs*, Volume 95, Issue 4, July 2019, p. 769, <https://doi.org/10.1093/ia/iiz106> accesat la 10 septembrie 2020.

⁶ Constantin Hlihor, *România și șocurile geopolitice ale războiului rece, 1980-1991*, Editura IRRD, 2016, p. 71.

în care gândesc adversarii lor. Problemele au apărut acolo unde natura unui regim politic a fost ambiguă. În asemenea cazuri, locuitorii unei republici au dezbătut frecvent caracterul regimului rival ca și cum acesta ar fi putut să furnizeze temeiuri suficiente pentru ca unul dintre hegemoni să aleagă între război și pace”⁷

1.1. Media în bătălia pentru hegemonie ideologică și supremație geopolitică.

În perioada Războiului Rece s-a produs și o revoluție în comunicare. Cele mai multe informații pe care omul obișnuit le află despre ceea ce se întâmplă în propria societate și în afara ei le receptează prin intermediul mijloacelor de informare în masă. Acestea capătă în relația cu politica funcția de „a crea agenda publică”⁸ și astfel mass-media devin „un element cheie al legitimării societății capitaliste”⁹, pe de o parte, și a celei socialiste, pe de alta. Cortina de fier care a împărțit Europa în două zone politic și ideologic distincte în perioada bipolară, a dus inevitabil și la apariția

⁷ Spencer R. Weart, *Never at War. Why Democracies Will Not Fight One Another*, Yale University Press, New Haven and London, 1998, p. 134.

⁸ Mihai Coman, *Introducere în sistemul mass media*, Polirom, Iași, 2007, p. 222.

⁹ Anne Marie Gingras, *Les Theories en communication politique*, în Anne Marie Gingras, coord., *La communication politique. État des savoirs, enjeux et perspectives*, Press de l'Université du Québec, 2003, p. 47.

a două sisteme media separate, unul pentru Occident și unul pentru Estul condus de URSS. Aceste sisteme media au fost instituționalizate prin stabilirea de acorduri de cooperare separate și rețele corespunzătoare de schimb de programe radio și Tv.

Țările cu conducere comunistă s-au asociat în Organisation Internationale de Radiodiffusion et de Télévision (OIRT), înființată pe 28 iunie 1946 și dizolvată pe 1 ianuarie 1993. Cartierul său general se afla la Praga unde a funcționat ca un centru de coordonare tehnică și redacțională în schimbul zilnic de actualități filmate din țările membre. Statele din Occident au înființat European Broadcasting Union (EBU) pe 12 februarie 1950, cu birourile centrale la Geneva și cu 21 de membri fondatori (În prezent organizația are 151 de membri în 56 de țări). În mod surprinzător, Uniunea Sovietică a propus în primăvara lui 1946 modernizarea uniunii International Broadcasting (IBU), înființată în 1925, argumentând că această organizație reglementase după lansare doar regimul posturilor de radio. Apariția televiziunii comerciale impunea noi aranjamente de cooperare. În conferința IBU de la Copenhaga din 1948, BBC și-a exprimat temerea că o nouă formulă ar putea să ducă la dominația sovietică și la transformarea ideologică a unei instituții profesionale specializate, inițial. Totuși, cele două organizații cooperau atât în schimbul de reportaje la zi, cât și în cazul unor evenimente internaționale (funeraliile lui Tito, competiții sportive, manifestări artistice, transmisiuni unilaterale între membri sau asociați), prin concesionarea negociată a drepturilor de difuzare în țările membre.

În același timp, în contextul Războiului Rece, vectori de comunicare din lumea occidentală și din cea comunistă

au devenit și spații de confruntare, mai ales în schimbul de reportaje filmate (IVN – Intervision News, EVN – Eurovision News), deoarece fiecare dorea să contracareze propaganda și influența politică a celuilalt¹⁰. Analista media Ellen Mickiewicz observa că în cadrul transmisiunilor tv, sovieticii au impus un sistem propriu *Intervidenie/Intervision*, echivalentul socialist al sistemului occidental *Intelsat* la care sovieticii au refuzat să adere, deși au participat ca observatori și au cooperat din când în când¹¹. Ellen Mickiewicz aprecia că „la sfârșitul Războiului Rece, aproximativ o duzină de țări aparțineau sistemului *Intervidenie/Intervision* – state client din Uniunea Sovietică, din America Latină, Europa și Asia, dar și Finlanda, stat neutru era un asemenea membru. *Intervidenie/Intervision* servea peste 350 de milioane de telespectatori”¹². A fost o construcție eminamente politică, rezultată din interese geopolitice și nu din dorința de informare a publicului, fapt confirmat în mod clar atunci când, după prăbușirea taberei socialiste și a URSS, Organizația Internațională de Radio și Televiziune (O.I.R.T.), condusă de sovietici a încetat să mai existe, iar România și țările din Est, s-au integrat în Uniunea Europeană a Radiodifuziunii, afirmându-și și sub acest aspect dorința de a „reveni în Europa”¹³. Ceea ce nu a reușit să impună coordonarea sovietică în perioada de dominare politică și economică a OIRT a fost adoptarea

¹⁰ Vitaliy Tereshchuk, *Political and Institutional Characteristics of The Entry of the CEE Region into Regional Media Systems During the Bipolar and Post-Bipolar Periods*, în *Politeja*, no. 57, 2018, pp. 215–230, online www.jstor.org/stable/26757167, accesat 11 ian. 2020.

¹¹ Ellen Mickiewicz, *Split Signals. Television and Politics in the Soviet Union*, Oxford University Press, New York, Oxford, 1988, p.15.

¹² Ibidem.

¹³ Vitaliy Tereshchuk, *op. cit.*, pp. 215–230

unanimă a sistemului tehnologic color propriu de transmisie-recepție SECAM (*Séquentiel couleur à mémoire*) pe 525 de linii, transplantat doar în fosta RDG, în Vietnam și Cambogia (În afara de țara de origine, Franța). „Încă din anii '80, în societățile occidentale, televiziunea a fost considerată mediumul privilegiat pentru comunicarea publică, având puterea de a transforma însuși modul de funcționare a tranzacției politice”¹⁴. Intervenea și un interes economic major în cazul adoptării unui anumit sistem. Este vorba de furnizarea de echipament foarte sofisticat, foarte scump, cu costuri de întreținere foarte mari. Prin acceptarea aproape unanimă a sistemului color PAL de construcție germană, industria pe orizontală, asociată producerii și asistenței pentru instalațiile de studio și de emisie, se asocia cu un monopol motivat politic și cu evidente redevențe pentru proprietari/acționari. Unul dintre motivele pentru care Moscova a acceptat deschiderea unui centru de televiziune în România la sfârșitul lui 1956, dincolo de instrumentul ideologic, a fost și lărgirea pieței de echipamente. Dotările tehnice din TvR în primii ani, (care de reportaj, echipament de studio, tehnică de sunet și de lumină) au fost făcute de către sovietici. Abia după 1965, când treptat marile producții editoriale și artistice au trecut la înregistrarea imaginilor pe suport magnetic după perioada de glorie a peliculei, au fost contactați și agreeați furnizori din Occident și din Statele Unite.

Aceste evoluții din sistemele de comunicare media nu aveau cum să nu fie în atenția strategilor și analiștilor militari, care urmăreau evoluțiile pe teatrele de operațiuni ale

¹⁴ Isabelle Pailliar, *Spațiul public și comunicarea*, Polirom, Iași, 2009, p.179.

Războiului Rece din anii '90. Comunicarea a devenit un loc de întâlnire a culturilor reprezentate într-o organizație multilaterală, iar frontul informațiilor publice dirijate a stabilit relații comportamentale și a planificat conexiuni pentru alinierea în interiorul unui grup de protagoniști (Occidentul) și în exteriorul lui în confruntarea cu un adversar pe măsură (Blocul dominat de URSS). Politicienii americani, preocupați de importanța „amenințării sovietice”, au susținut necesitatea de a folosi propaganda ca armă ideologică ca să-i contracareze pe ruși. După ce a experimentat o varietate de structuri birocratice în cadrul Departamentului de Stat în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, guvernul american și-a transferat toate armele jurnalistice și propagandiste în mâinile Agenției de Informații a Statelor Unite (USIA). A fost înființată în 1953 ca agenție de propagandă – deși termenul de propagandă nu a fost folosit direct ca să descrie misiunea agenției, deoarece Departamentul de Stat nu dorea să fie asociat cu activități caracteristice regimurilor totalitare și de dictatură. A fost preferat un termen nou cel de „diplomație publică” asociat unei activități puse în slujba negocierii și cooperării în lume. La începutul Războiului Rece, URSS a dezvoltat rapid mijloace de informare finanțate de guvernul sovietic: Radio Moscova, Radio Pace și Progres, Agenția Rusă de Informații Telegrafice TASS, agenția de știri Novosti. Bugetul Serviciului internațional al Radio Moscova s-a ridicat la 700 de milioane de dolari în 1980 și la 550 de milioane cel pentru TASS. În general, în estimările CIA, bugetul anual al URSS pentru activități de propagandă s-ar fi ridicat la 3 miliarde 3 sute de milioane

de dolari¹⁵. „La nivel conceptual și analitic, începând cu scrierile Școlii de la Frankfurt și incluzându-le pe cele ale lui Gramsci, Barthes, Althausser și Habermas, mass-media au fost explicit considerate ca o punte de bază pentru ceea ce Althausser a numit «raportul statal ideologic» și pentru ceea ce Școala de la Frankfurt identifica drept «industriile culturale». În niciun domeniu, nici în societatea postmodernă și nici în condițiile celei mai dezvoltate democrații atinse până azi, mass-media nu găsesc un ecran alb în fața receptorului, ci un orizont de așteptare format din experiența și din dorințele individuale. Nici în cazul tinerei generații lucrurile nu stau altfel și raportul dintre mass-media și educație duce la o «dificilă întâlnire», după formularea lui Bernard Miège¹⁶”.

Atât sovieticii cât și americanii au inclus în ansamblul confruntării geopolitice și geostrategice și strategii de comunicare¹⁷ în care puștile și tunurile au fost încărcate cu imagini și „cuvinte potrivite” care să ajungă la mintea și inima ascultătorului/privitorului. Aceste strategii anunțau ceea ce astăzi definim drept războiul informațional și nu semănau cu cele clasice în care erau prezente, ce-i drept, și elemente ale propagandei pentru care se pregăteau militarii sovietici și aliații lor din Tratatul de la Varșovia. Nu ei au

¹⁵ Charlotte Lepri, *De l'usage des médias à des fins de propagande pendant la guerre froide*, în **Revue internationale et stratégique**, 2010/2 n° 78, p. 114, online <https://www.cairn.info/revue-internationale-et-strategique-2010-2-page-111.htm>, accesat 11 ianuarie 2020.

¹⁶ Roger Silverstone, *Televiziunea în viața cotidiană*, trad. Claudia Morar, Polirom, Iași, 1999, p. 162.

¹⁷ Pascal Boniface, *Guerre et opinion publique: communiquer, informer, désinformer. Entretien*, în **HERMÈS** no. 70, 2014, p. 72, online <https://core.ac.uk/download/pdf/199281372.pdf> accesat la 13 septembrie 2020.